

Accept Truth From Whoever Says It

How did our Hakhamim manifest this principle?

A class by Rabbi Yonatan Y. Halevy

Based on this statement, **Rav Yehuda ostracized** that Torah scholar. **In the end**, after some time had passed, **Rav Yehuda took ill** and was on the verge of death. **The Sages came to inquire about his well-being, and the ostracized scholar came along with them as well. When Rav Yehuda saw him, that scholar, he laughed.**

אמר ליה: לא מסתנייה דשמתיה ליהוא גברא, אלא אחוכי נמי סניף ביה! אמר ליה: לאו בדידך מסניכנא, אלא דכי אזילנא ליהוא עלמא בדיחא דעתאי, דאפילו לגברא כוותך לא סניפי ליה.

The ostracized scholar **said to him: Was it not enough that you excommunicated that man, i.e., me, but now you even laugh at me?** Rav Yehuda **said to him: I was not laughing at you; rather, I am happy as I go to that other world that I did not flatter even a great man like you,** but instead I treated you fairly in accordance with the *halakha*.

נח נפשיה דרב יהודה. אתא לבי מדרשא, אמר להו: שרו לי! אמרו ליה רבנן: גברא דחשיב כרב יהודה ליכא הקא דלישרי לה, אלא זיל לגביה דרבי יהודה נשיאה דלישרי לה. אזל לקמיה, אמר ליה לרבי אמי: פוק עיין בדיניה, אי מיבעי למישרא ליה — שרי ליה.

Rav Yehuda died. The ostracized scholar **came to the study hall and said** to the Sages: **Release me from the decree of ostracism. The Sages said to him: There is no man here as eminent as Rav Yehuda who can release you from the ostracism. Rather, go to Rabbi Yehuda Nesia in Eretz Yisrael, as only he can release you.** That scholar **came before** Rabbi Yehuda Nesia. Rabbi Yehuda Nesia **said to Rabbi Ami: Go and examine his case. If it is necessary to release him from his decree of ostracism, release him on my behalf.**

עיין רבי אמי בדיניה, סבר למישרא ליה. עמד רבי שמואל בר נחמני על רגליו ואמר: ומה שפסקה של בית

Introduction

(1) תלמוד בבלי – מכות (יז).

ההוא צורבא מרבנן דהוה סנו שומעניה, אמר רב יהודה: היכי לי עביד? לשמתיה — צריכי ליה רבנן, לא לשמתיה — קא מיתחיל שקמא דשמאי.

There was a certain Torah scholar who gained a bad reputation due to rumors about his conduct. **Rav Yehuda said: What should be done? To excommunicate him** is not an option. **The Sages need him,** as he is a great Torah authority. **Not to excommunicate him** is also not an option, as then **the name of Heaven would be desecrated.**

אמר ליה לרבה בר בר חנה: מידי שמיע לה בקא? אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב: "כי שפתי כהן ישקרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא". אם דומה קרב למלאך ה' — יבקשו תורה מפיו, ואם לאו — אל יבקשו תורה מפיו.

Rav Yehuda said to Rabba bar bar Hana: Have you heard anything with regard to this issue? He said to him: Rabbi Yoḥanan said as follows: What is the meaning of that which is written: "For the priest's lips should keep knowledge, and they should seek Torah at his mouth; for he is a messenger [malakh] of the Lord of hosts" (Malachi 2:7)? This verse teaches: **If the teacher is similar to an angel [malakh] of the Lord, then seek Torah from his mouth, but if he is not pure and upright, then do not seek Torah from his mouth;** even if he is knowledgeable about Torah, do not learn from him.

שמתיה רב יהודה. לסוף איתלש רב יהודה. אתו רבנן לשיולי ביה ואתא איהו נמי בהדיהו, פד סנייה רב יהודה, סניף.

with the opinion of Rabbi Ilai, as it is taught in a baraita: Rabbi Ilai says: If a person sees that his evil inclination is gaining control over him and he cannot overcome it, then he should go to a place where he is not known. He should wear black, and he should wrap his head in black, as if he were a mourner. Perhaps these changes will influence him, so that he not sin. Even if these actions do not help, he should at least do as his heart desires in private and not desecrate the name of Heaven in public. Although this person had sinned, he did so in private and in a manner that did not publicly desecrate God's name, and therefore it was fitting that he be given an honorable burial.

(2) ריטב"א – שם

טרקיא אאמתיה יש שפירשו על דרעיה ויש שפיל אמתיה ממש כשהיה נפנה מדה כנגד מדה.

(3) תוספות – שם

וטריקיה. נשכו אאמתו ויש מפרשים מדה כנגד מדה משום דנחשד בזנות.

(4) תלמוד בבלי – תענית (ז)

אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא: ליתי מר ליתני. אמר ליה: חלש לבאי נלא יכילנא. לימא מר מילתא דאגדתא, אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן — מאי דכתיב: "פי האדם עץ השדה", וכי אדם עץ שדה הוא?

Rabbi Yirmeya once said to Rabbi Zeira: Let the Master come and teach a halakhic discourse. Rabbi Zeira said to him: My heart is weak and I cannot strain myself over a halakhic discourse. Rabbi Yirmeya replied to him: In that case, let the Master tell us a matter of aggada, which does not require as much effort. Rabbi Zeira said to him that Rabbi Yohanan said as follows: What is the meaning of that which is written: "For man is a tree of the field" (Deuteronomy 20:19)? And is man actually a tree of the field?

אלא, משום דכתיב: "כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת", וכתיב: "אתו תשחית וכרת". הא פיצד? אם תלמיד חכם הגון הוא — "ממנו תאכל ואתו לא תכרת", ואם לאו — "אתו תשחית וכרת".

רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בגידויה שלש שנים, יהודה חבירינו על אחת כמה וכמה.

Rabbi Ami examined his case and thought at first to release him from his ostracism. But Rabbi Shmuel bar Nahmani rose up on his feet and said: If the maidservant in the house of Rabbi Yehuda HaNasi once ostracized another person, and the Sages did not relate frivolously to her decree of ostracism and did not revoke it until three years had passed, all the more so, with regard to a decree of ostracism placed by Yehuda our colleague, we must take it seriously and not release this scholar.

אמר רבי זירא: מאי דקמן דאתא האי סבא ברי מדרשא, דהא כמה שני לא אתא, שמע מינה לא מיבעי למישרא ליה. לא שרא ליה, נפק פי קא בכי ואזיל,

Rabbi Zeira said: What caused this Elder, Rabbi Shmuel bar Nahmani, to come before us in the study hall today though for many years he did not come, and now he comes precisely during this discussion. Learn from this that it is not necessary to release him from his decree of ostracism, as this combination of events is certainly not a coincidence. Rather, it should be viewed as an instructive sign from Heaven. Consequently, Rabbi Ami did not release him from the ostracism, and the ostracized scholar left in tears.

אתא זיבורא וטרקיה אאמתיה ושכיב. עיילוה למערתא דחסידי ולא קיבלוה, עיילוה למערתא דדייני וקיבלוה.

A wasp came and stung the ostracized scholar on his Amah and he died. Because he was a great Torah scholar, they took him into the caves in which the pious are interred in order to bury him there, but the caves did not accept him. A snake stood at the entrance of the caves and did not let them pass. They then took him into the caves of the judges, and they accepted him.

מאי טעמא? דעבד כרבי אילעאי. דתניא, רבי אילעאי אומר: אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו — גלף למקום שאין מפירין אותו, וילבש שחורים ויתעטף שחורים, ויעשה מה שלבו חפץ, ואל יחלל שם שמים בפרהסיא.

The Gemara asks: **What is the reason** that he was accepted there? The Gemara answers: Even though he sinned, **he still acted in accordance**

(7 תלמוד בבלי – הגיגה (טו):)

רבי מאיר, היכי גמר תורה מפומיה דאחר? והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב: "כי שפתי כהן ישקרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא". אם דומה הרב למלאך ה' צבאות — יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו — אל יבקשו תורה מפיהו!

The Gemara poses a question: **And Rabbi Meir, how could he learn Torah from the mouth of Aher? But didn't Rabba bar bar Hana say that Rabbi Yohanan said: What is the meaning of that which is written: "For the priest's lips should keep knowledge, and they should seek Torah from his mouth; for he is an angel of the Lord of hosts" (Malachi 2:7)?** The verse teaches: **If the rabbi is similar to an angel of the Lord of hosts, perfect in his ways, they should seek Torah from his mouth; but if not, they should not seek Torah from his mouth.**

אמר ריש לקיש: רבי מאיר — קרא אשפח ודרש: "הט אונגה ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתתי", "לדעתתם" לא נאמר, אלא "לדעתתי".

Reish Lakish said: Rabbi Meir found a verse and interpreted it homiletically: "Incline your ear, and hear the words of the wise, and apply your heart to My knowledge" (Proverbs 22:17). It does not state "to their knowledge," but "to My knowledge." In other words, one must listen to the words of **the Sages**, despite their flaws, provided that their opinion concurs with that of God.

רב חנינא אמר מהקא: "שמעי בת וראי והטי אונגה ושכחי עמך ובית אביך וגו'".

Rav Hanina said that one can find support for this idea from here: **"Listen, daughter and consider, and incline your ear; forget also your own people and your father's house" (Psalms 45:11),** which likewise indicates that one must listen to the words of a Sage while forgetting, i.e., ignoring, the faulty aspects of his teachings.

קשו קראי אהדדי? לא קשיא: הא בגדול, הא בקטן.

The Gemara asks: If so, **the verses contradict each other**, for one source states that one may learn only from a scholar who is perfect in his

Rather, it is because it is written earlier in the same verse: **"You may eat of them but you may not cut them down,"** and it is written in the next verse: **"Them you may destroy and cut down"** (Deuteronomy 20:20). This indicates that there are certain trees which may be cut down, while others may not be destroyed. **How so? If a Torah scholar is worthy: "You may eat of them but you may not cut them down,"** but if he is not worthy: **"He you may destroy and cut down."**

(5 תוספות – שם)

אם תלמיד חכם הגון ממנו תאכל. פירוש למוד לפניו ואותו לא תכרות כלומר לא תפרד ממנו לילך לפני רב אחר ואם לאו לא תלמוד לפניו והא דאמרינן דלומדים מת"ח אע"פ שאינו הגון כר"מ שהיה לומד לפני אחר במסכת חגיגה (דף טו.). היינו דוקא תלמיד חכם (אחר) יכול ללמוד לפניו לפי שלא ילמוד ממעשיו אבל אם אינו תלמיד חכם אינו רשאי ללמוד לפניו.

(6 תלמוד בבלי – סנהדרין (קו):)

וא"ר יצחק מאי דכתיב (תהלים נ, טז) (ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי אמר לו הקב"ה לדואג הרשע מה לך לספר חוקי כשאתה מגיע לפרשת מרצחים ופרשת מספרי לשון הרע מה אתה דורש בהם) תהלים נ, טז (ותשא בריתי עלי פיך אמר ר' אמי אין תורתו של דואג אלא משפה ולחזק

And Rabbi Yitzhak says: What is the meaning of that which is written: "But to the wicked, God says: What have you to do to declare My statutes, and that you have taken My covenant in your mouth" (Psalms 50:16)? The Holy One, Blessed be He, said to Doeg the wicked: Why do you speak of My statutes and My Torah? When you reach the Torah portion of murderers and the Torah portion of slanderers, how do you teach them? You have violated both. With regard to the end of that verse: **"And that you have taken My covenant in your mouth" (Psalms 50:16), Rabbi Ami says: Doeg's Torah is only insincere lip service,** as it is in his mouth but not in his heart. He does not have a profound understanding of the Torah and does not commit himself to the performance of its mitzvot.

learned *halakhot* from the mouth of *Aher*. He said to him: Why should he be judged unfavorably for that? **Rabbi Meir found a pomegranate and ate its contents while throwing away its peel. He said to him:** Indeed, your defense has been heard above. **Now God is saying: My son, Meir, says: When a person suffers, e.g., by receiving lashes or the death penalty at the hands of the court, how does the Divine Presence express itself? Woe is Me from My head, woe is Me from My arm,** as God empathizes with the sufferer. **If the Holy One, Blessed be He, suffers to such an extent over the blood of the wicked, how much more so does He suffer over the blood of the righteous that is spilled.**

Halachah

(9) רמב"ם – משנה תורה – תלמוד תורה (ד-א-ב)

א אין מלמדין דברי תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, או לתם. אבל אם היה הולך בדרך לא טובה, מחזירין אותו למוטב, ומנהיגין אותו בדרך ישרה, ובודקין אותו; ואחר כך מקניסין אותו לבית המדרש, ומלמדין אותו. אמרו חכמים, כל השונה לתלמיד שאינו הגון, כאלו זרק אבן למרקליס. שנאמר "כצור אבן, במרגמה--פן-נותן לכסיל, פבוד" (משלי כו, ח): ואין "פבוד" אלא תורה, שנאמר "פבוד, חכמים ינחלו" (משלי ג, לה).

ב וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה--אף על פי שחכם גדול הוא, וכל העם צריכין לו--אין מתלמדין ממנו, עד שיחזור למוטב: שנאמר "כי-שפתי כהן ישמרו-דעת, ותורה יבקשו מפיהו: כי מלאך ה'-צבאות, הוא" (מלאכי ב, ז). אמרו חכמים, אם דומה הרב למלאך ה' צבאות, תורה יבקשו מפיהו; ואם לאו, אל יבקשו תורה מפיהו.

(10) טור – יורה דעה (רמו)

אין מלמדין דברי תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו או לתם אבל היה הולך בדרך לא טובה מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובודקין אותו ואח"כ מכניסים אותו לבית המדרש ומלמדים אותו אמרו חכמים כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקוליס שנאמר כצור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד ואין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה אע"פ שחכם גדול הוא וכל העם צריכים לו אין למדים ממנו עד שיחזור למוטב שנאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו

ways, while the other indicates that it is permitted even to learn from one whose character is flawed. The Gemara answers: This is **not difficult**. This case, in which it is permitted to learn from a flawed scholar, is referring **to an adult**; whereas that case, which prohibits doing so, is referring **to a minor**, who should learn only from a righteous person, so that his ways are not corrupted by a teacher with flawed character.

(8) תלמוד בבלי – תגיגה (טו):

פי אָתָא רב דימי, אָמר, אָמרי בְּמַעֲרָבָא: רבי מאיר אָכל תַּחֲלָא, וּשְׂדָא שִׁיחָלָא לְבָרָא. דְּרַשׁ רַבָּא: מאי דְּכָתִיב: "אֵל גִּבְתֵּי אֲגוּז יִרְדְּתִי לְרֵאוֹת בְּאֵבֵי הַנֶּחֱל וְגו'", לָמָּה נִמְשְׁלוּ תַלְמִידֵי חֲכָמִים לְאֲגוּז — לומר לך: מָה אֲגוּז זֶה, אֵף עַל פִּי שֶׁמְלוּכְלָךְ בְּטִיט וּבְצוּאָה — אֵין מָה שֶׁבְּתוֹכוֹ נִמְאָס; אֵף תַּלְמִיד חֲכָם, אֵף עַל פִּי שֶׁסָּרַח — אֵין תּוֹרָתוֹ נִמְאָסָת.

When Rav Dimi came from Eretz Yisrael to Babylonia, he said: **In the West, Eretz Yisrael, they say: Rabbi Meir ate a half-ripe date and threw the peel away.** In other words, he was able to extract the important content from the inedible shell. **Rava taught: What is the meaning of that which is written: "I went down into the garden of nuts, to look at the green plants of the valley" (Song of Songs 6:11)? Why are Torah scholars compared to nuts? To tell you: Just as this nut, despite being soiled with mud and excrement, its content is not made repulsive, as only its shell is soiled; so too a Torah scholar, although he has sinned, his Torah is not made repulsive.**

אשְׁכַּחִיהָ רַבָּה בַּר שִׁילָא לְאֵלֶיהּ. אָמר לִיה: מאי קָא עָבִיד הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא? אָמר לִיה: קָאָמר שֶׁמַּעֲתָא מִפּוּמִיָּהּ דְּכוּלֵּהּוּ רַבָּנָן, וּמִפּוּמִּיהָ דְּרַבִּי מַאִיר לָא קָאָמר. אָמר לִיה: אַמַּאי? מִשּׁוּם דְּקָא גָמר שֶׁמַּעֲתָא מִפּוּמִּיהָ דְּאַחַר. אָמר לִיה: אַמַּאי? רַבִּי מַאִיר רְמוּן מְצָא, תּוֹכוֹ אָכַל, קְלִיפְתּוֹ זָרַק. אָמר לִיה: הַשְׁתָּא קָאָמר, מַאִיר בְּנֵי אוּמֵר: בְּזִמְן שֶׁאֲדָם מְצַטְעַר, שְׁכִינָה מָה לְשׁוֹן אוּמֵרְת: קְלִנִּי מְרַאשֵׁי, קְלִנִּי מְזוּרְעִי. אִם כֵּךְ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצַטְעַר עַל דְּמִן שֶׁל רְשָׁעִים — קַל נְחוּמֵר עַל דְּמִן שֶׁל צְדִיקִים שֶׁנִּשְׁפָּף.

The Gemara relates: **Rabba bar Sheila found Elijah the prophet, who had appeared to him. He said to Elijah: What is the Holy One, Blessed be He, doing? Elijah said to him: He is stating halakhot transmitted by all of the Sages, but in the name of Rabbi Meir He will not speak. He said to him: Why? He replied: Because he**

כי מלאך ה' צבאות הוא אמרו חכמים אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו מפיהו

11 מרן – שלחן ערוך – יורה דעה (רמז:ז-ח)

ז אין מלמדין תורה למלמד שאינו הגון, אלא מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובדקין אותו, ואחר כך מקניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו.

ח הרב שאינו הולך בדרך טובה, אף על פי שחכם גדול הוא וכל העם צריכים לו, אין למדין ממנו עד שיתור למוטב.

12 לחם משנה – על הרמב"ם (שם)

וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה וכו'. מימרא דר' יוחנן הובאה בפרק אלו מגלחין (מועד קטן דף י"ז) ובהרבה מקומות בגמרא ובחגיגה פ' אין דורשין (חגיגה דף ט"ו) הקשו ור"מ איך גמר תורה מפומיה דאחר והאמר רבה בר בר חנה אמר ר"מ מאי דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' ותירצו אמר ריש לקיש ר"מ קרא אשכח ודרש הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית וכו' ר' חנינא אמר מהכא שמעי בת וראי והטי אזנך וכו' א"כ קשו קראי אהדדי לא קשיא הא בגדול הא בקטן משמע דבגדול היודע לזוהר יכול ללמוד ממנו. וא"כ קשה למה לא חלק רבינו בין גדול לקטן כמו שחלקו בגמרא.

וכי תימא דבזמן הזה כולם נקראים קטנים לענין זה ולכך סתם רבינו מ"מ קשה שרבינו אינו אומר הדינים הנוהגים בזמן הזה בלבד אלא הדינים שינהגו בכל זמן אפילו אחר ביאת משיחנו בע"ה וא"כ היה לו לפרש.

ונראה שרבינו מפני שראה מימרא דר' יוחנן שהובאה בהרבה מקומות בסתם ולא חלקו בין גדול לקטן גם הוא לא חלק, והא דאמרינן בחגיגה סובר רבינו דלא נאמר זה אלא לתת סברא לר"מ בלבד אבל אין הדבר כן וראיה לדבר שכשתירץ ריש לקיש אמר ר"מ קרא אשכח ודרש ואם היה הדבר מוסכם לא היה לו לומר אלא הא איכא קרא אחרנא ומדקאמר ר"מ קרא אשכח וכו' משמע דהכונה לומר סברתו של ר"מ היא זאת ואנן לא סבירא לן הכי דכבר חלקו עליו חבריו.

13 עבודת המלך – על הרמב"ם (שם)

וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה וכו' אין מתלמדין ממנו. ע"ל לח"מ וע"ל ש"ך סי' רמ"ו סק"ח הקשו דהא בגמ' שם בחגיגה מחלקו בין גדול לקטן ולגדול שרי

ללמוד ממנו ולמה לא חילק כן רבנו וע"ל מ"ש בזה, ויפה הוא ציונו של מרן הכ"מ להא דמו"ק ט"ז גבי ההוא צורבא מרבנן דהוה צריכין ליה רבנן הרי להדיא דאף שהיו גדולים לא למדו מפיו, וע"ל פר"ח בחידושי שם דהא דאמרי במערבא ר' מאיר רמון מצא פליגא אהא דריש לקיש דלעיל, ולפי"ז אין חילוק כלל בין קטן ובין גדול והוא פשוט.

Outside The Realm Of Halachah

14 רמב"ם – מורה הנבוכים – פסוקי פתיחה

"הודיעני דרך זו אלך כי אליך נשאתי נפשי".

"Cause me to know the way wherein I should walk, for I lift up my soul unto You." (Psalm 143:8)

"אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם".

"Unto you, O men, I call, and my voice is to the sons of men." (Prov. 8:4)

"הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי"

"Bow down your ear and hear the words of the wise, and apply your heart unto my knowledge." (Prov. 22:17.)

15 שו"ת הריב"ש – תשובה מה

ויש לומר כמ"ש א"ל (חגיגה ט"ו): על רבי מאיר היכי גמיר תורה מפומי דאחר וכו' והית' התשוב' רבי מאיר קרא אשכח ודרש הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי לדעתם לא לאמר אלא לדעתי כלומר שרשעים הם ועכ"ז אמר הט אזנך ובארו שם הא בגדול הא בקטן כלומר כשהתלמיד אדם גדול מותר שיבור הסולת וישליך הפסולות כמו שאמרו שם ר"מ רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק ולכן הביא הרמב"ם ז"ל בראש ספר המור' פסוק זה של הט אזנך וכו'.

16 הרב שמעון בן צמח דוראן – מגן אבות - הקדמה

ואולי יחשדני שומע כי אני מכניס בתוך דברי קדושה דברי האומות, ואין עלי אשמה בזה, כי אין ראוי לחכם למנוע דברי האמת מפי אומרים יהיה מי שיהיה. וכבר אמרו: קבל האמת ממי שאמרו. ואין אנו סומכים על האיש ההוא, אלא על האמת שקבלנו ממנו ונתברר

רעה שאינה ידועה לו, ולפיכך נראה לי להשמיט שם האומר, כי מטרתי שתושג התועלת לקורא ולבאר לו הענינים הכמוסים במסכתא זו.

19 רבנו אברהם בן הרמב"ם – מאמר על דרשות תז"ל

דע כי אתה חייב לדעת, כל מי שירצה להעמיד דעת ידועה, ולישא פני אומרה, ולקבל דעתו בלי עיון והבנה לעניין אותו דעת אם אמת אתה אם לא, שזה מן הדעות הרעות, והוא נאסר מדרך התורה וגם מדרך השכל.

אינו מדרך השכל מפני שהוא מתחייב גירעון וחסרון בהתבוננות מה שצריך להאמין בו.

ומדרך התורה, מפני שנוטה מדרך האמת ונוטה מעל קו הישר.

אמר השי"ת "לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפוט" וגו' (ויקרא יט:טו). ואמר "לא תכירו פנים במשפט" וגו' (דברים א:יז). ואין הפרש בין קבלת אותו דעת להעמידה בלא ראייה, או בין שנאמין לאומרה ונשא לו פנים ונטען לו, כי האמת אתו בלי ספק, מפני שהוא אדם גדול הימן וכלכל ודרדע. שכל זה אינו ראייה אבל אסור.

An Example In Halachah

20 רמב"ם – משנה תורה – קידוש החודש (יז:כד)

וטעם פל אלו הספונות, ומפני מה מוסיפים מנין זה, ומפני מה גורעין, והיאך נודע פל דבר ונדבר מאלו הדברים, והראיה על פל דבר ונדבר-- היא תקמת התקופות והגימטריות, שחברו בה חכמי יון ספרים הרבה, והם, המצויים עכשו בינד החכמים; אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר, לא הגיעו אלינו. ומאחר שפל אלו הדברים, בראיות ברורות הם, שאין בהם דפי, ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם-- אין חוששין למחבר, בין שחברו אותם נביאים בין שחברו אותם גוים: שפל דבר שנתגלה טעמו, ונדועה אמתתו בראיות שאין בהם דפי-- אין סומכין על זה האיש שאמר, או שלמדו; אלא על הראיה שנתגלתה, והטעם שנודע.

לנו שכן הוא. והנה, במשנה [אבות ד, כ] הוזכרו דברי אלישע אחר, ורבי מאיר למד ממנו. ועל זה סמכו [חגיגה טו:]: "הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי" [משלי כב, ז] - 'לדעתם' לא נאמר אלא "לדעתי". והרב המורה ז"ל, לפי שהיה דורך אלו הדרכים פתח ספרו מורה הנבוכים בזה הפסוק, וכן בפתחתו לפירוש אבות הקדים שמונה פרקים, יש בהם דברים לקוחים מעניני ספרי האומות, והתנצל בזה ההתנצלות הזאת. ובתלמוד פרק הזרוע (חולין קלד). כשאמר רבי יונתן: אל תקניטני, בלשון יחיד אני קורא (אותם) [אותה]. כלומו, ודבריו בטלים. שהשיב לו ריש לקיש: אל תשנה אותה אלא בלשון בן (טבא"ל) [טראל], הא טעמא ג, ג) קאמר. כוונתו לומר, יהיה האומר שוטה אחד שהיה בזמנם ששמו בן (טבא"ל) [טדאל], כיון שדבריו דברי טעם ראוי לקבלם. והלא משה רבינו ע"ה כתב פרשת בלעם וספר איוב, והם מנביאי אומות העולם [עין סוטה יא.], וקיבל עצת יתרו וכתבה בתורה, ודניאל וחבריו למדו חכמת כשדים. ובענין מזל קבוע וגלגל חוזר, הודו חכמי ישראל לחכמי אומות העולם [פסחים צד:]. ורבן גמליאל נשיא ישראל היה אומר לחבריו: גלך וקבל פני פלוסוף חבירנו. כמו שהוא נזכר בפרקי דרך ארץ [רבה פ"ה].

17 הרב יוסף קאפח – הערות על מורה נבוכים – שם

וכוונת רבינו ע"פ פירוש חז"ל בחגיגה טו, ב. שאע"פ שיביא בספרו זה דעות מלומדים וחכמים שונים אך לבך תשית לדעתי.

18 רמב"ם – הקדמה למסכת אבות (שמונה פרקים) מהדורת הרב קאפח

ודע כי הדברים שאומר בפרקים הללו ובמה שיבא נפשות מן הפירוש אינם ענינים שחדשתים אני מלבי, ולא פירושים שאני המצאתים, אלא הם ענינים מלוקטים מדברי חכמים במדרשות ובתלמוד וזולתו מחבוריהם, וגם מדברי הפילוסופים הראשונים והאחרונים, ומחבורי הרבה מבני אדם, וקבל האמת ממי שאמר. ואפשר שאביא לפעמים ענין שלם שהוא לשון איזה ספר מפורסם, אין בכל זה רוע, ואיני טוען לעצמי מה שאמרוהו מי שקדמוני, והנני מודה בכך ואף על פי שלא אזכיר אמר פלוני אמר פלוני, לפי שזה אריכות שאין בה תועלת. ואולי אגרום שיכנס בלב מי שאינו מקובל עליו שם אותו אדם שאותו הדבר נפסד ויש בו כוונה

judiciary], and that you must rely only on what it [the judiciary] had transmitted about them.

This position was upheld by Maimonides. The Supreme Court of Israel has jurisdiction over matters pertaining to “the implementation of the law (dat),” that is, judicial matters (= Ar. usul al-fiqh) in contradistinction to “the doctrines of faith” (= Ar. usul al-din):

The Supreme Court (sitting at the Temple) in Jerusalem is the foundation of Oral Law. They [the judges seated at the Supreme Court] are the pillars of judicial instruction, and from them come forth law and jurisprudence to all Israel. About them the Tora gave assurance, as it is written: “In accordance to the Law that they instruct you ... ” (Dt 17:10). Whoever believes in Moses our Teacher and in his Law is bound to entrust (them) [with the matters concerning] the implementation (ma’ase = Ar. a’mal) of the dat [= law] and to rely on them.

Consequently, when defining the precept instructing compliance with the Supreme Court, Maimonides was careful to set down that its authority is valid in areas concerning the “prohibited and permitted” — something analogous to ‘duties of the limbs.’ Similarly, when defining the injunction against someone refusing to comply with the Supreme Court (see Dt 17:11), Maimonides made it clear that the authority of the judiciary is confined “to the implementation (Ar. a’mal) of the Law”; i.e., of external actions, not of beliefs. In the Guide, too, when delineating the authority of the Supreme Court, Maimonides pointed out that its authority is in the area of fiqh — an Arabic term mistranslated as either ‘Talmud’ or ‘Oral Law,’ but actually meaning ‘jurisprudence’ — in contradistinction to usul al-din or doctrines of faith. The Tora awards authority to “the Supreme Court” in the area of fiqh, i.e., “in all these matters” where there could rise “uncertainty as to its implementation” (= al-‘amal). Thus, matters of faith are not justiciable.

Obviously, people can be ‘wrong’ and hold ‘heretical’ views contrary to commonly held doctrines. But this would be the responsibility

Proper Understanding Of This Idea

רבנו אברהם בן הרמב"ם – מאמר על דרשות תז"ל (21)

ובאמת נקרא אדון זה רבינו הקדוש כי האדם כשישליך מעל פניו השקר ויקיים האמת ויכריענו לאמתו ויחזור בו מדעתו כשיתבאר לו הפכה אין ספק כי קדוש הוא.

22) Rabbi Yosef (Jose) Faur – Horizontal Society – Section II – Chapter 11 (pages 79-81)

These considerations lead to one of the most remarkable aspects of judicial authority. In Israel, the judiciary does not embody the spirit of some sort of europaischen Menschentums in charge of administering the ‘truth.’ **Their authority to adjudicate and promulgate new rules on the basis of exegesis is limited to areas that fall within the jurisdiction of the court, what is commonly known as public law, not to matters of faith and dogma.**

This fundamental doctrine was formulated by R. Bahye ibn Faquda (11th century), one of the great rabbinic figures flourishing in the Iberian Peninsula. **He pointed out that when defining the authority of the Supreme Court, the Scripture (Dt 17:8–11) limited its jurisdiction to legal matters, what he designated ‘duties of the limbs,’ i.e., external obligations — not on matters of personal faith or ‘duties of the heart.’** After analyzing the text awarding authority to the highest court, seated at the Temple of Jerusalem, he concluded:

Upon examining the types of laws included in the first verse (Dt 17:8) you will notice that these pertain to matters requiring (the type of judicial) analysis and definition, entailing legal tradition, not inductive reason. Haven’t you noticed that it (the Tora) does not mention [in this context] matters that could be resolved through reason (alone)? It does not say, ‘When you have doubts about the unity of God,’ or about [the meaning] of ‘the Creator’s names and His attributes,’ or about one of ‘the doctrines of faith’ (Ar. usul al-din) ... — matters that one can resolve through analysis and reason — that you have to accept the authority of the sages that transmit the laws [i.e., the

unbeliever (heretic 'כופר'). He is classed with the sages and pious men of Israel, though he holds erroneous theories. His sin is due to error and requires atonement.

24) Rabbi Yosef (Jose) Faur – ibid. – Footnote 128

This is why, Maimonides and his son treated with deference and appropriate respect, Jewish sages that held, from the point of view of Maimonidean tradition, 'heretical beliefs'; see Section V, n. 308. I found the same attitude among some outstanding sages of our time, representing both the Ashkenazic and the Sephardic traditions.

Related Teachings

25) מו"ר הרב יעקב פריץ – אמת ליעקב: האמת יושר וצדק – פרק ז – פרשת מקץ

להכנע בפני מי שהוא גדול בחכמה ולקבל דבריו. "ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת, אין נבון וחכם כמוך" (מא' טל) "אתה תהיה על ביתי, ועל פיך ישק כל עמי" (מ) - ולקמן "וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים" (מה). ח) וביאר רב סעדיה גאון 'לאב' - לרב. וכן ביאר הראב"ע, 'לאב' למורה.

אמנם זו היא גזרת הבורא שיוסף הצדיק יהיה מושל בכל ארץ מצרים, ומורה לפרעה ולכל מצרים מה לעשות. ועם זאת, הרי התורה כלולה מכל, הכל יש בה - שמכאן נלמד להיות נכנעים מפני מי שהוא גדול בחכמה ובתבונה, לשאול ממנו עצה ותושיה כדת מה לעשות, ונקח קל וחומר מפרעה שהוא גוי, וקיבל עליו את יוסף לאב ומורה, וכל שכן אנחנו בני ישראל אנשי אמת ויושר.

ומכאן ראייה לשלמה המלך ע"ה שאמר במשלי: "דרך אויל ישר בעיניו, ושמע לעצה חכם" (משלי יב', טו) ביאור, אויל - כסיל, דרכיו ומעשיו, הם ישרים בעיניו, אין חכם כמוהו, אינו נזקק לעצה מאחר. אבל ה'חכם', מבין שצריך לשמוע ולקבל עצה מאחר ומי שנוהג כך, חכם יחשב.

ודע, באבות נאמר "עשה לך רב" (פ"א מו) ופירשו, אע"פ שאינו ראוי להיות לך רב - מכל מקום עשה אותו

of the school and teachers to explain and advice — not of the judiciary. R. Joseph Albo (14th century), one of the most illustrious philosophers to emerge from Christian Spain, addressed this fundamental issue. Upon analysis it will be discovered that some of the most prominent sages held opinions which according to standard beliefs are to be regarded as 'heretical.' Nonetheless, these men, concluded Albo, were not 'heretics' since they arrived at those beliefs in good faith. Here is what he wrote on this matter:

23) הרב יוסף אלבו – ספר העיקרים – מאמר א (פרק ב) – תרגום לאנגלית מאת הרב יוסף פאור הלוי

אבל מי שהוא מחזיק בתורת משה ומאמין בעקריה, וכשבא לחקור על זה מצד השכל והבנת הפסוקים הטהו העיון לומר שאחד מן העיקרים הוא על דרך אחרת ולא כפי המובן בתחלת הדעת, או הטהו העיון להכחיש העקר ההוא להיותו חושב שאיננו דעת בריא תכריח התורה להאמינו, או יחשוב במה שהוא עקר שאיננו עקר ויאמין אותו כשאר האמונות שבאו בתורה שאינם עקרים, או יאמין אי זו אמונה בנס מנסי התורה להיותו חושב שאיננו מכחיש בזה שום אמונה מן האמונות שיחויב להאמין מצד התורה, אין זה כופר, אבל הוא בכלל חכמי ישראל וחסידיהם, אף על פי שהוא טועה בעיונו, והוא חוטא בשוגג וצריך כפרה.

But a person who upholds the law of Moses and believes in its principles, that when he undertakes to investigate these matters with his reason and scrutinizes the texts, is misled by his speculation and interprets a given principle otherwise than it is taken to be meant at first sight; or denies the principle because he thinks that it does not represent a sound theory which the Torah obliges us to believe; or erroneously denies that a given belief is a fundamental principle, which however he believes as he believes the other dogma of the Torah which are not fundamental principles; or entertains a certain notion in relation to one of the miracles of the Torah because he thinks that he is not thereby denying any doctrines which is obligatory upon us to believe by the authority of the Torah, — a person of this sort is not an

Extra Reading

27 הרב אליעזר פאפו – פלא יועץ – ערך דיבור

התורה נקראת סם חיים (ע"א אבות דרבי נתן לז', י עירובין נד, א קדושין ל, ב). עץ חיים היא למימינים בה וסם המות למשמאלים בה. ונמשלה התורה לנגיד שיש בידו להמית ולהחיות, כך התורה יש בה להמית ולהחיות (שבת כה, ב), כגון הלומד לקנתר ולהתיהר, שנוח לו שלא נברא. והן בעון זה נמצאים תלמידי חכמים שחובלים זה לזה בהלכה ומדברים או כותבים זה על זה דברי קנטורין ורבה קטגוריא ושנאה בין תלמידי חכמים, ואם בארזים נפלה שלהבת המחלקת מה יעשו אזובי קיר (מוע"ק כה, ב). והאיש החפץ חיים יעסק בתורה לשמה ויהא ירא שמים ומודה על האמת, ומקבל את האמת ממי שאמרו, ולא יהב אוהב את הנצוח ופונה אל רהבים ושטי כזב (תהלים מ ה). להעמיד דבריו בשנויי דחיקי, ולא יאמר קבלו דעתי אפלו נראה לו שהאמת אתו, ולא יחזיק במחלקת להפיל דברי חברו, רק פעם אחת יגיד דעתו ולא ישנה לו, וכשידבר דבריו אפלו אם חברו מתריס כנגדו הוא ישיב לו בלשון רכה ואהבה וחבה, וישפיל עצמו אפלו לפני מי שקטן ממנו כתלמיד הדין לפני רבו, שהרי אמרו רבותינו ז"ל (ב"מ פה, ב) קטן וגדול שם הוא (איוב ג יט), כל המקטין עצמו על דברי תורה נעשה גדול לעולם הבא. ובזה שיתן למכהו לחי ישבע מכהו בחרפה.

28 הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל – הגיוני עזיאל (טו:ב) – האמת והשלום אהבו

בחזון הגאולה של זכריה הנביא נאמר: "כה אמר ה' צבאות: צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי, יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו" (זכריה ח, יט).

מכאן אתה למד שקיומה של הגאולה מותנה באהבת האמת והשלום, שהם שני העמודים, בבחינת יכין ובועז, שעולמו של ישראל עומד עליהם, שכן אלקי ישראל הוא אלקים, ותורתו תורת אמת, והוא נקרא בשם "שלום", וכמאמר רז"ל: גדול השלום ששמו של הקב"ה קרוי שלום, שנאמר: "ויקרא לו ה' שלום" [שופטים ו, כד], ושם הנכתב בקדושה נמחה על המים, בשביל להביא שלום בין איש לאשתו (ספרי נשא מב), ותורת ישראל אף היא תורת שלום, כדכתיב: "דרכיה

לך כרב, שאל תסמוך על דעתך בלבד, אלא התיעץ עם אחר.

26 מו"ר הרב יעקב פריץ – אמת ליעקב: האמת יושר וצדק – פרק ז:ב

אין אמת בפלגנות. אמרו חז"ל: "מאי ותהי האמת נעדרת" אמרי דבי רב, מלמד שנעשית עדרים עדרים והולכת לה (סנהדרין צז' א).

ביאור, לחז"ל היה קשה לשון הכתוב "ותהי האמת", משמע הווה ישנה האמת, ואם כן היאך נאמר נעדרת, משמע שאיננה, משום כך דרשו חז"ל ופירשו הכתוב לא רק במובן העדר, אלא נכלל בכתוב גם מובן עדרים.

וביאור תוכן הכתוב כך, שבעקבתא דמשיחא שיהיו נסיונות קשים מאוד, אמנם יהיו אנשי אמת וינסו להתהלך ולהתנהג בה בחיי היום יום, אבל הלחץ החברתי שהשקר והחיצוניות שולטים בה בריש גלי - בחוצפה, יגבר על אנשי האמת ולא יוכלו להחזיק מעמד בדרך האמת ויכנעו ויסתלקו ממנה, וכל כך יתרבו הנכנעים והמסתלקים מן האמת עד שיהיו כעדרים עדרים שהולכים להם. וכמו שקרה בדורנו.

ועוד נראה לבאר, שבעקבתא דמשיחא יתלכדו ויתחברו אנשי האמת התורה והמצוות כל כת וכת לעצמה, וכל אחת סבורה ומחזיקה שהאמת וכל האמת מצוי רק אצלה ומבטלת ופוסלת כל הכתות האחרות, ועל ידי זה מתרבה הפרוד והמחלוקת שאינה לשם שמים, ושנאת חנם החמורה, ובזוי תלמידי חכמים, וממילא האמת הולכת לה ומסתלקת. ולפי זה, המלה נעדרת כוללת שני מובנים, עדרים וגם חדלה - איננה, כלומר, בגלל שנעשו עדרים עדרים - כת וכת לעצמה, האמת נעדרת מסתלקת לה, ובביאור זה אין המקרא יוצא מידי פשוטו.

מסקנא, קבל את האמת מכל מי שאמרו. לכבד ולהתיחס בהערכה לכל ת"ח ירא ה' ולכל יראי ה' שיש בכל חוג, בכל כת, בכל עדה, ובכל מקום. וודאי לא לפסול ולא לבטל את כל מי שאינו מתנהג כמנהגך דרכך ומחשבותיך והוא ירא ה' באמת. אמנם ודאי זכותך וחובתך לברר ולמצוא האמת בהלכה, במדות, ובכל דרכיך והנהגותיך וכך תלך ותנהג. וה' לא ימנע טוב מההולכים בתמים ובאמת.

ונסיר מקרבנו דברי שנהא ואיבה, ומעשה קנטור, אלא נקיים בעצמנו מצות רבנו מאורנו הרמב"ם ז"ל: קבל את האמת ממי שאמרו (הקדמת הרמב"ם למסכת-אבות), ונקיים בעצמנו מעשי רבותינו שלאורם אנו הולכים, ב"ש וב"ה, שנהגו חבה וכבוד זה לזה, גם בדעותיהם, כמו שנאמר: "האמת והשלום אהבו", ונתקרב בחבה ואהבה נאמנה לתורת קדשנו, מצותיה ומשפטיה וחקיה, כי היא חיינו ואורך ימינו על האדמה אשר הנחיל ה' לאבותינו ולנו, לטוב לנו ולבנינו עד עולם.

וה' מלך השלום, יברך אותנו בשלום, ויזכנו להגשים את חזון אחרית הימים לשלום כל העולם, כאמור: "וכתתו חרבותם לאתים וכו', לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" [ישעיה ב, ד].

29) הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל – הגיוני עזיאל (ה:ו) – האדם והתורה

האדם, בטבע היותו ובהכרח תנאי קיומו, הוא בריה חברותית. רבים הם דרכיו, ורבים עוד יותר תנאי הכשרתם, אין האדמה מצמיחה לו גלוסקאות למזונו, כלי מילת לכסות מערומו, ולא מחסה למשכנו, להגן עליו מפני שמש צורבת ולוהטת או קור מקפיא. האדם בטבע היותו מוקף אויבים רבים גלויים או סמויים מן העין, אשר אופפים אותו מכל עבריו ואורבים לחייו. האדם משולל כל כלי זין, קשת ומגן למלחמתו והגנתו, אבל הוא מכין לו את הכל בעבודתו ותבונתו, מכשיר את הכל להנאתו וקיומו, מנצל כל כחות איתני הטבע למיניהם וסוגיהם, לשרות קיומו והתפתחותו.

עבודה זו, מרובת הענפים והסעיפים, אינה יכולה בשום אופן להתמלא בעבודת היחיד, אבל היא דורשת כחות משותפים, שכל אחד עובד בשביל הכל, נותן מנת חלקו להחברה שבסביבתה הוא חי, ומקבל ממנה מנת חלקו, במדת גומלים, בהתאם לכשרונותיו ועבודתו.

במדה זו שהאדם הוא בריה חברותית בטבעו הוא גם בריה אנטי חברותית בטבע תכונתו.

רבים ומשונים הם צרכיו ההכרחיים, רבים עוד יותר מאווי ושאיפותיו שאינן יודעות שבעה, אין גבול למאווי, יש לו מנה – מבקש מאתים [קה"ר א, לד], אין מספר לתשוקותיו, העין רואה והלב חומד [רש"י שלח טו, לט].

דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום" [משלי ג, יז], וכמאמרם ז"ל: כל התורה כולה מפני דרכי שלום (גיטין נט, ב), וחביב הוא השלום שלא נמשלה התורה אלא בשלום, שנאמר: "וכל נתיבותיה שלום", וכן אתה מוצא שאין הקב"ה מנחם את ירושלים, אלא בשלום, שנאמר: "וישב עמי בנוה שלום" [ישעיה לב, יח], וכן ישראל מתברכים בכל יום בשלום, ומברכים איש את רעהו בשלום (במדבר רבה פרשה יא, כ).

ואם אתה רוצה לדעת חשיבותו של השלום בישראל, צא ולמד מדברי רבותינו ומעשיהם שאמרו: **אעפ"י שנחלקו ב"ש וב"ה בצרות ובאחיות, בגטייטן, ובספק אשת איש, ובמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדק, בכסף ובשוה כסף, בפרוטה ובשוה פרוטה, לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מבית הלל, ולא בית הלל מבית שמאי, ללמדך שחבה ורעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר: "האמת והשלום אהבו" (יבמות יד, ב).** ובירושלמי גריס: **אעפ"י שנחלקו וכו' לא נמנעו וכו', אלא נוהגין אמת ושלום ביניהם, שנאמר: "האמת והשלום אהבו" (ירושלמי יבמות פרק א).** מכאן שחבה ואמת הם דבר אחד, שכל חבה שאינה אלא לפנים – אינה אמת אלא היא שקר, והתורה הזהירה ואמרה: "מדבר שקר תרחק" (שמות כג, ז), (עיין שבועות ל, ב-לא, א), ואין צריך לומר מה שקר עצמו שהוא מתועב בעיני אלקים ואדם, כאמור: "ולא תשקרו איש בעמיתו" (ויקרא יט, יא)...

...נשימה זאת על לבנו, ונסיר את שטן הקטרוג והפרוד, ושנאת התורה ומשפטיה מקרבנו, ונתלבש במדת האהבה העליונה ונאמנה שנצטוינו עליה בתורה לכל אחינו שבקרבנו, כמו שנאמר: "ואהבת לרעך כמוך אני ה'" (ויקרא יט, יח), ובמדה זאת נאהב גם את הגר שבתוכנו, כאמור: "כאזרח מכם יהיה לכם הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים אני ה' אלקיכם" (שם שם לד).

לא פה המקום לבאר הלכה זאת לעומקה, אבל נכיר ונדע כי כולנו היינו גרים בארבע רוחות השמים, ומתוך כך מוטלת עלינו מצות אהבה נוספת על "ואהבת לרעך כמוך", והיא מחייבת אותנו לקבל את כל העולים לקהלותיהם ולמקומות גלותם, באהבה אמיתית של "ואהבת לרעך" "ואהבת לו כמוך...אני ה'", ומתוך אהבה זאת, ננהוג שלום אמת בינינו לכבד את דעות ורגשות כל אחד, וכל סיעה מסיעותינו,

אל הכלל, ומנתחת את הכלל לפרטיו, מקשרת ההוה אל העבר ושניהם יחד אל העתיד. מקשרת בקשר אורגני ובקשר אהבה את כל נברא בצלם, ולכל המציאות העולמית, את היחיד אל המשפחה, הלאם והמדינה, אל כל החברה האנושית ואל הבריאה כלה: צבא השמים ממעל וצבא הארץ מתחת.

הסתכלות זו מעירה בו את רגש התמיהה והתשוקה לדעת הסבות ומסובביהם, העלות ועלויהם, ונותנת בפיו השאלה העמוקה לאמר: "מי ברא אלה" [ישעיה מ, כו]. רגש התמיהה והדעת, מעיר את האדם לדעת סודות מסתוריים של ההשגחה העליונה המנהלת בצדק ומשפט, חסד ורחמים, את עולמנו זה באלפי צורותיו וגווניו, שכולן הן שלשלת אחת נעוצה ראשיתה באחריתה ואחריתה בראשיתה, שמתקימת ומתנהלת ברצונו של יוצר בראשית, המגיד מראשית אחרית.

דעות אלה שנפש האדם נכספת אליהן, אינן נקנות אלא בחבורה. כי הדעות האמתיות לא תתקימנה אלא אם יפרסמו אותן בהמון בפעולות ומעשים, והדעות הלמודיות אף הן לא תושגנה אלא בחברה, בהתחבר היחיד אל הצבור ואל האנושיות כולה שבימי חייו עלי אדמות, ואל ירושתם הרוחנית והספרותית של קדמוניו, אבותינו מוריניו ונביאינו.

הכמיהה הנפשית הטבועה באדם, לדעת האמתיות, לזרות ולהבר את כל הדעות הכוזבות ומטעות, דוחפת את האדם בלי הרף לברר ולצרף את האמת מן השקר, להבחין בין המדומה והאמיתי, בין תכלת לקלא-אילן [צבע הדומה לתכלת ב"מ סא, ב], לקבל מנת חלקו המדעית מהחברה, לקבל את האמת ממי שאמרה ולתת גם הוא מנת חלקו אל אוצר התרבות האנושית נפש האדם יודעת והיא חכמה בטבעה, ומבקשת להשיג דעת ולהרבות חכמה, היא מוסרית בטבעה ואוהבת מוסר...

...החברה האנושית בכללה יוצרת מקרבה, דור דור, תקופה ותקופה, גאוני הרוח, גדולי המדע שמעשירים את בני דורם ואת הדורות הבאים אחריהם, בתגליותיהם האמתיות במדע העולמי ובמדע האלקי: במעשיי-בראשית ובמעשי-מרכבה, בתורת המשפט, משפט אמת וצדק, בחיינו האישיים ובחיינו הכלליים, ובכלל כל הדעות הלמודיות אינן נקנות לו לאדם אלא בלמוד שבחבורה ומשא ומתן של חברים העוסקים

אין קץ לשאיפותיו להגדלת עשרו עד בלי די, הטלת מרותו ושלטונו על אחרים, הגדלת כבודו והרחבת גבולותיו. מאוויים ושאיפות אלה, המקוננות בלבו של היחיד, מתרחבות גם בחוג המשפחה, ואחריה – המדינה והלאם והן מולידות חמדה וקנאה, איבה ושנאה, ריב ומדנים, מלחמת דמים בין איש ובין רעהו, משפחה במשפחה, שבט בשבט, מדינה במדינה ועם בעם. מלחמות אלה מחריבות כל חלקה טובה ופוריה, הורסות עמל רבבות ידים ואלפי שנים, ועושות את החברה האנושית כדגים שבים, שכל הגדול מחברו בולע את חברו. וכן אומר הנביא חבקוק: "ותעשה אדם כדגי הים, כרמש לא מושל בו, כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו, על כן ישמח ויגיל, על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בריאה, העל כן יריק חרמו ותמיד להרג גוים לא יחמול" [חבקוק א, יד יז].

החברתיות והאנטי-חברתיות שבאדם שוכנות בו בכפיפה אחת ועומדות בהתנגשות תמידית, יוצרות מתוך התנגדותם את תורת החברה. ההכרח החברותי מתגבר על כחות הפרוד וההתנגדות, ויוצר לו את המחוקק, השופט והמושל, שהם עומדים בראש ההנהגה החברתית ומנהלים אותה בדרך השלום...

...זאת ועוד אחרת, התורה המדינית והנמוסית, גם כשתהיה מוצלחת ביותר, בכחה יהיה לספק את הדרישות הכלכליות, ולפתוח שדה עבודה רחב, לספוק מאווי האדם ותענוגיו בגבולי היתר, אבל לעולם לא תוכל לספק אפילו במקצת את דרישותיו המרובות של האדם באישיו ובמינו, בפרטיו ובכללו, שהן נובעות מטבע נשמתו וצורתו האנושית.

האדם יותר ממה שהוא זקוק למזונות חמריים לקיומו הגופני, זקוק הוא למזונות נפשיים לספק מאווי הנפשיים, ליצור, לגדל ולקיים את צורתו האישית ודמותו הרוחנית. חיי אדם עלי אדמות אינם החיים הכלכליים והתענוגיים גרידא. חיים אלה הם אמצעים להשגת השלמות הנפשית והתעלות הצורה האנושית. בטבע נפש האדם נטוע כשרון ההסתכלות, רגש הכמיהה ותשוקת הדעת והבינה. לפני האדם עוברים בשטף, כזרם מים כבירים, חזיונות מרובים ומשונים בצורותיהם, הופעות תמידיות שנראות אמנם כבודדות ונפרדות, אבל הן מצטרפות אחת לשניה ומעירות בלבו הסתכלות חוזרת ומקיפה שמאחדת את הפרטים

בהלכה, וכן אמרו רז"ל: אין התורה נקנית אלא בחבורה (ברכות סג, ב), ונמשלו דברי תורה כאש, מה אש אינו דולק יחידי, אף דברי תורה אין מתקימין ביחיד (תענית ז, א).

כשם שבני־אדם חלוקים בשאיפותיהם ועניניהם, במזג גופם ותכונותיהם, כן חלוקים המה, במדה יותר גדולה, בדעותיהם והשקפותיהם. האדם עלול ויכול לותר על שאיפותיו וקניניו לטובת זולתו, אבל לעולם אין בכחו להתכחש ולותר על דעותיו.

מלחמת הדת והדעות שפכה דמי נקיים לרוב מאד, יותר ממלחמות מדיניות וכלכליות. הדעות והדתיות, המשפט והמוסריות, לפי דקותם ועדינותם של הנושאים – כן עלולה בהם הטעות והדמיון, ובמקצוע זה מוצאים אנשי רשע וחמס, שדה רחב ידים לעבודה מזיקה. הצבועים ובעלי הדמיון טועים ומטעים אחריהם המון עם רב, וקוראים אותם למלחמה בשם הדעת והתורה.

נוראה ואיומה היא מלחמה זו ורבות ורעות הן תוצאותיה, שמביאה אחריה חרב אוכלת ומכלה, שממון עולם, הפקרות ואלימות, שכול ואבדון, איבה ושנאה נצחת, כחש וכזב, והתפוררות החברה הלאומית הכלכלית והמדינית. יוצא איפה, שבמדה שהאדם הוא חברותי בהכרח היותו החמרי והנפשית, כן הוא אנטי חברותי בטבעו, וזאת האחרונה גוברת בהרבה מקרים ועושה את החברה האנושית לעדר חיות טורפות, הורסות ומחריבות, שמוטב להן שלא היו ולא נבראו, ומוטב להם שלא התחברו יחד, וכמאמרם ז"ל: כנוס לרשעים – רע להם ורע לעולם (סנהדרין עא, ב).

מי הוא ומה הוא איפוא החוט החורז את כל החברה האנושית, והבריח התיכון המקיים את מציאותה החברותי והאחדותי? על שאלה זו משיבים רז"ל במאמרם ההלכתי, הקצר ומלא תכן, לאמר: "הרואה אוכלוסי ישראל אומר: ברוך חכם הרזים, שאין דעתם דומה זו לזו, ואין פרצופיהם דומים זה לזה" (ברכות נח, א). הרואה אוכלוסי ישראל – סמל לאחודם הרעיוני והמחשבתי של החברה האנושית, מתעורר ושואל: מי אסף את כל אלה כעמיר גורנה? ומי קיים אחדותם וחברותם של אוכלוסים אלה גם בהיותם מפוזרים

ומפורדים, משוללי מולדת משותפת ומדינה אחת? והתשובה לזה היא: ברוך חכם הרזים!

לא הענינים הכלכליים והשתופיים גרידא, ואף לא מדע הטבע והתרבות ההשכלתי והמוסרי הוא היסוד החברותי, אבל המדע העילאי והמסתורי שאינו נתפס בחוש, אבל שוכן במעמקי הנפש. המדע האלקי מעלה את האדם מתהומות מעמדו הארצי, אל גבהי שמים, אל ידיעת מעשה מרכבה ומעשה בראשית בסודותיהם העמוקים והנפלאים, ואל דעת דרכי ההשגחה האלקית המסתורית והרויית, המנהגת את עולמה וממלאה אור נגה את כל הבריאה כלה.

חכם הרזים באחודו הגמור והמחלט, בחכמתו הנפלאה, מאחד את האדם איש לרעהו מסביב לתעודתם הגדולה והנשגבה, ואת כל האדם בכללו, ואת כל יחידיו, עם כל הבריאה ועם צבא מרום במרום, מאחד את חסידי ונביאי עם אלקי שמים וארץ, בהיותם נעשים מרכבה לשכינתו ונושאי דבריו ותורתו ליצוריו הנבראים בצלמו...

...תורת המוסר, תורה זו שהנפש מתאוה לה, איננה ברורה ומסוימה, גם בזה נאמר: כשם שפרצופיהם של בני אדם אינם דומים זה לזה, כך דעותיהם אינן דומות זו לזו (ברכות נח, א, סנהדרין לח, א, במדבר רבה כא, טז, תנחומא פנחס יא), איש איש והשקפתו המוסרית, לפי תרבותו וחוכו ולפי מזגו ותכונתו, עם ועם, מדינה ומדינה והשקפותיה המוסריות, מה שזה מתיר – זה אוסר, מה שזה מטמא – זה מטהר. וקו המדה לתורת המוסר היא תורת אלקים, וכדבריהם המוצדקים של רז"ל: "דברי חכמים כדרכנות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות (כלם) נתנו מרועה אחד" [קהלת יב, יא], אל אחד נתנו, פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא, שנאמר: "וידבר אלקים את כל הדברים האלה" [שמות כ, א], אף אתה עשה אנך כאפרכסת וקנה לך לב מבין לשמוע דברי המטהרים ודברי המטמאים, דברי האוסרין ודברי המכשירין (חגיגה ג, ב).

תורת אלקים חיים, הנאצלת מאמתת יחודו, היא מאחדת את הכל, ופורשת סכת שלום אמת על כל לומדיה שומרי מצוותיה, כמאמר הכתוב: "וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך" [ישעיה נד, יג].